

Mihail Epštejn

LIKOVNI KOJI MISLE

"Mislilaštvo", dakle, ne predstavlja oblast neposrednog iskazivanja, kada autor saopštava svoje misli i trudi se da u nešto ubedi svog sabesednika. Razmišljati na "filozofski" način, uopšte ne znači izražavati svoje - već nečije tuđe, moguće, misli, sa kojima ja kao autor uopšte nisam dužan da se poistovetim. To misli i govori u meni neko drugi. Otuda i pojava lika - nosioca datog razmišljanja, koje ja ne osećam u potpunosti kao svoje. Odavno, počevši od Platona, filozofija postoji kao takvo *mišljenje likova*. Filozofski lik, ipak, nije sličan junaku umetničke književnosti, on nije lik koji dela već upravo lik koji misli - zapravo, neko *drugi* ko boravi u meni, dok sam ja taj koji misli i distancu koja nas deli signališem znacima navoda.

Figura tog mislećeg lika nastaje zahvaljujući potencijalnoj prirodi filozofske refleksije. Autor-filozof ne samo što misli, već demonstrira mogućnost mišljenja, i iziskuje figuru-posrednika, koji bi aktuelizovao ovu ili onu misao, a da se pri tom ne poistoveti sa samim autorom, sa potencijalom svega onoga što se promišlja. Kada se kaže da filozof ima "ove ili one poglede", da "misli to i to", po sredi je nabeđivanje. On ne misli "to i to", već misli da se "to i to" može promišljati; da se mogu imati ovi ili oni pogledi, koji pod određenim uslovima, s određene tačke gledišta, mogu biti ovako i onako zasnovani. Otuda potreba mnogih filozofa s raskošnim potencijalom mišljenja da postave između sebe i misli neku uslovnu figuru, u čije ime bi se ta misao izložila, i što bi omogućilo samom autoru da bude na distanci u odnosu na nju. Lik kao da odista misli ono što zapravo može da misli jedino autor sam. Takav je Sokrat i mnogobrojni likovi Platonovih dijaloga; takav je naivko kod Nikole Kuzanskog; Johan Klimakus i drugi mislioci-"pseudonimi" Kjerkegora; Zaratustra i Dionis kod Ničea; starac Pansofije kod Vl. Solovjova; gospodin Test kod Pola Velerija; najzad, podmetnuti autori P. Medvedev i V. Vološinov kod M. Bahatina. Figurativnost takvih mislećih likova - kako izmišljenih tako i postojećih - prilično je uslovna: oni po pravilu nisu dati onako potpuno i konkretno kao umetnički likovi. Obično je dovoljno da imaju ime i par karakterističnih osobina (socijalnih, biografskih, profesionalnih), da bi se odvojili od autora i da oko njih započne kristalizacija misli, njena aktuelizacija i profilisanje u procesu izlaska iz kontinuuma misaonih mogućnosti. Aktuelizacija misli (kroz dati lik) uz očuvanje njene potencijalnosti (svojstvene samom autoru) - to je, po svoj prilici, optimalan način postizanja dvostrukog efekta (ubeđivanja-razubeđivanja) kao i mislioeve katarze.

U izvesnom smislu mi uopšte i ne znamo šta misli ovaj ili onaj mislilac - on na isti način ne misli ništa, kao ni najpraznoglaviji i najlakomisleniji čovek. Kao što je napisao Bahtin: "Primarni autor ne može da bude lik: on izmiče svakom slikovitom prikazivanju. Onaj koji stvara lik (primarni autor) nikada ne može da se smesti u lik koji je sam stvorio... Ništa ne može da bude rečeno u ime samog pisca... I zato je primarni autor osuđen na ćutanje... Obično se govori o autorskoj masci. A ima li uopšte iskaza (govornih

činova) gde nastupa pravo lice, bez maske, odnosno gde uopšte nema autorstva?"¹ Reč je o tome da lice samog autora uvek ostaje nevidljivo a njegova usta - zapečaćena. Mi ne znamo šta su "zapravo" mislili Platon i Kjerkegor, a i samo to pitanje, koje filozofsko mišljenje sateruje u modalnost "zapravskog", jeste isprazno i bespredmetno. Primarni autor ne može da se izrazi rečima, njemu ostaje samo da se nada da će iza reči "drugih", iza iskaza njegovih "dvojnika" da se čuje i njegovo ćutanje.

Na isti način vazda ćuti i sam jezik - koji je strukturna osnova svih mogućih iskaza. Nikada niko nije čuo glas ruskog ili engleskog jezika. Pisac i mislilac definišu svoj poređak potencijalnosti upravo na nivou samog jezika - i otuda su, da bi progovorili, da bi prešli na nivo govora, prinuđeni da sebe podvrgnu so-kraćenju, to jest da nađu svog "so-krata", svoj podmetnuti lik, lik nekog realno govorećeg čoveka. Mislilac poseduje *sposobnost* da misli i otuda nikada nije jednak onome što se *odista* promišlja - zarad toga on traži odgovarajuća imena i karaktere i imenuje ih uslovnim autorima svog govora. Pravi autor ćuti zajedno s jezikom, on je takoreći "progutao" svoj jezik. Govor, tj. aktuelizacija jezika, uvek nastupa samo kao citat, kao govor lika, proglašenog, podrazumevanog ili nepoznatog kao takvog.

Ono što je Bahtin rekao o autoru zaodenutom u ćutanje, objašnjava zagonetku njegovih "sopstvenih dvojnika" - Valentina Vološinova i Pavla Medvedeva. Zapanjujuća je "zbrkanost" Bahtinovich objašnjenja onoga što se dogodilo: tobože, on jeste napisao ta dela, ali mu ona ne pripadaju. Radove, napisane pod imenima i u ime svojih prijatelja, Bahtin nije mogao da pripiše sebi, ali nije mogao ni da ih se odrekne, jer je u njima izražavao *svoje misli*, sa kojima *nije mogao da se poistoveti*: u njima se otkrivala potencijalnost druge, njemu delimično tuđe marksističke svesti. Složenost i neobičnost situacije sastojala se u tome što su Vološinov i Medvedev bili realne ličnosti (kao uostalom i Sokrat i Šekspir),² štaviše autori sopstvenih dela - a u isto vreme misleći likovi Bahtina - "Vološinov" i "Medvedev". Bahtin je, dakle, misleća potencijalnost onoga što se aktuelizovalo u radovima "Vološinova" i "Medvedeva". Bahtin je i stvarno prepoznatljiv u tim radovima - ali na način poznatog glumca u rolama poznatih likova. U ideološko-govornom profiliranju Medvedeva i Vološinova, Bahtin je maestralno odigrao uloge marksističkog teoretičara književnosti odnosno lingviste, koje mu je nametnula ideološka scena 1920-ih godina, trudeći se da glasu svojih likova podari maksimalnu snagu i sugestivnost. Sve te misli Bahtin je posedovao, ali on sam se u njima,

¹ Бахтин, М., Эстетика словесного творчества, М., Искусство, 1979, стр. 353, 357

² Sve je raširenije mišljenje da najveća tvorevina jednog ili više autora pod imenom Šekspir nije bio *Hamlet* ili *Otelo*, već sam "Šekspir", polupismeni glumac koji je navodno postao genijalni dramaturg. "Zašto je čovek, koji je stvorio genijalna dela, koji je znao njihovu vrednost baš kao i vrednost sebe kao stvaralačke ličnosti, odabrao da sakrije svoje lice ispod maske prosečnog građanina?" (Липков А., Предисловие к книге И. Галилова: Игра об Уильяме Шекспире, или Тайна Великого Феникса, М., 1997, стр. 8) Odgovor na ovo pitanje može da se traži ne samo u konkretnim uslovima biografije supružnika Retlend (čemu je posvećena knjiga I. Galilova), već i u svojstvu stvaralačke potencijalnosti, koja teži za različitošću od svake aktuelizacije i, sledstveno tome, stvara likove - autore.

ako možemo tako reći, nije bez ostatka sadržao - otuda i teškoće s atribucijom ovih radova s tačke gledišta formalnog autorskog prava. Tačnije bi bilo ovim imenima ne dati status autora već pre status lika, i uklopiti ih u podnaslov tipa *Tako je govorio Medvedev*. Rukovođen istim razlozima, Niče je napisao *Tako je govorio Zaratustra*, a ne *Tako je govorio Niče*, ne potpisujući ime svog junaka u svojstvu autora, ne potpisavši svoju knjigu sa "Zaratustra" (a kada su se, ipak, vremenom pojavili potpisi "Anti-hrist" i "Raspeti", bio je to simptom Ničeovog bezumlja).

Čak se i u Bahtinovoju knjizi o Rableu, a možda i u knjizi o Dostojevskom, kako to danas otkrivaju istraživači, čuju glasovi likova različitih od Bahtina, koji kao da su namerno uneti u horizont staljinske epohe, - mada o širem, sveobuhvatnom horizontu samog autora možemo suditi tek na osnovu suočenja različitih Bahtinovih glasova iz ukupnosti njegovih knjiga.

A kakav je glas samog Bahtina? To teško možemo dokučiti čak i iz njegovih beležaka i zapisa poslednjih godina koje je, reklo bi se, vodio za samog sebe, ali koji su u isto vreme jasno ođavali glas progresivno mislećeg sovjetskog teoretičara književnosti 1950-ih i 60-ih godina. Ni o smrti, ni o Bogu, ni o strahu, ni o ljubavi, ni o čemu što bi jasno prikazalo Bahtina-autora u njegovom poklapanju sa Bahtinom-čovekom ne doznajemo od tog zagonetnog mislioca. "Primarno autorstvo", potencijalnost njegove misli ostala je izvan granica svih aktuelizacija, upravo "zaodenuća u ćutanje". Bahtin se izrazio samo preko svojih mnogobrojnih, imenovanih i bezimenih dvojnika, koji se nikada nisu do kraja slili s njim.

Čini mi se da teorija mnogoglasnosti, koju je Bahtin razvio na osnovu egzistencijalističko-dijaloškog pogleda na svet ne objašnjava u potpunosti fenomen njegovog deljivog i umnoženog autorstva, kao ni kod niza drugih mislilaca. Bahtinova dijaloška koncepcija, najpotpunije izložena u njegovoj knjizi o Dostojevskom, pretpostavlja dve ili nekoliko odelitih individualnih svesti.

Meni je, pak, dostupna samo moja sopstvena svest, koja ne poznaje samu sebe, koja se otiskuje od sopstvenih postavki, i koja je sasvim tuđa sama sebi i otuda i misli u ime likova, stavljajući te misli pod navodnike kao citate tuđeg mišljenja. Meni je tuđa antička i renesansna obojenost Bahtinovih pojmova, koji pretpostavljaju ovaploćenje različitih svesti kao posebnih lica što međusobno komuniciraju. Ja ne vidim neku posebnu potrebu u drugoj svesti, jer moja sopstvena svest i jeste apsolutno *drugo* za mene. Za razliku od Sokrata koji je rekao: "ja znam da ništa ne znam", ja bih mogao reći: "ja ne znam šta znam". Ja znam više nego što mogu znati polazeći upravo od svog ličnog znanja. Uostalom, to se sreće već kod Platona, u njegovoj teoriji znanja kao anamnezisa, prisećanja na ono što smo zaboravili u ovozemaljskom životu, što nam je bilo poznato još pre rođenja. Mi ne znamo šta znamo, šta je to nekada, još "pre nas" predstavljalo izazov za naše saznanje. Moje znanje je odvojeno od mene samog, moje "ja" se ne nalazi u njemu, ja sam samo J. A., I. S., R. G., I. M., M. I. i mnoštvo drugih likova koji misle. Eto zašto "drugo", za razliku od Bahtina, za mene predstavlja "moje sopstveno", koje ja ne poznajem, koje pripada nekom drugom u meni - do te mere drugom, da to ne može biti samo još jedan čovek, tek drugačije pozicije i glasa. To misleće u meni je do te mere dru-

go, da ne može biti svoje ni za koga, posvemašno odbijajući da se poklopi sa bilo čijom samospoznajom i sa bilo čijim "ja".

I uopšte, ono o čemu misli drugi, razumljivije nam je od onoga što sami mislimo. Misao drugog izražava se govorom, a naše sopstveno mišljenje ostaje u "pauzi" između govora i neizrecivog, između aktuelizacije i potencijalizacije u njihovoj uzajamnoj nesvodivosti. Moja misao se konstantno razgraničava od mog govora i kao znak tog razgraničavanja smešta ga u navodnike. Pol Valeri taj osećaj nedijaloške samoootuđenosti govora ovako formuliše: "... Sve reči koje sam upućivao drugima, osećao sam kao različite od moje sopstvene misli, - jer su one postajale *nepromenljive*".³ Svaka svest unutar sebe je daleko složenija i neprozirnija, nego u svom "dijaloškom" odnosu prema drugom. To bih nazvao *monoalijeniranjem* svesti ili, što je isto, njenom unutarnjom citatnošću, *figurativnošću*. Bahtinovo personalizovanoj svesti suprotstavio bih tu *figurativnost*, koja ne dolazi spolja, već se nalazi u meni samom, koja ima, takoreći, vanindividualno izvišće, jer samo tako mogu da razumem taj glas drugog koji odzvanja u meni, a da mi pri tome očito ne pripada i da ga ne mogu preneti bez navodnika.

"... Nikada neću poverovati da glasovi koji se bore u meni takođe predstavljaju mene. To su, nesumnjivo, neka zasebna bića, samostalna i nezavisna od mene, koja su se po svojoj volji uselila u mene i zapodnela u mojoj duši spor i galamu", - pisao je Aleksej Losev,⁴ najveći mislilac sovjetske epohe koja je, uzgred budi rečeno, jako pogodovala umnožavanju mislilačkih dvojnika (Bahtin je najbolji primer za to). I mada u filozofskim radovima Loseva nema imenovanih dvojnika, pažljiva analiza otkriva kod njega oštru smenu intonacija i, posebno, markantno prisustvo marksističkog dvojnika-opsenara, čiji glas - simbioza Florenskog i Lunačarskog - pomalo karikaturalno senči potonje radove Loseva. Nesumnjiva je igra suočenih likova što misle i kod samog Pavla Florenskog, što je i uslovalo konfliktna tumačenja ovog mislioca, čas strogo ortodoksnog čas rušio-ca-avangardistu ne bez fanatičnog prevratništva.⁵ Tamo gde sam filozof nije mogao ili nije hteo da pruži slikovno uobličene različitim aktuelizacijama svoje misli, zadatak te piteoske analize dopada u deo istraživača.

Lik koji misli potreban je filozofu još i zato, što omogućuje testiranje misaonih mogućnosti u raznim situacijama postojanja, tj. pridaje misli egzistencijalno-eksperimentalni karakter - i istovremeno dodeljuje lokalnom, privatnom postojanju sposobnost da se sagleda univerzalno. Navedimo odlomak iz knjige Žila Deleza i Feliksa Gatarija *Šta je to filozofija?* gde se razmatra neizbežnost aktuelizacije filozofskog mišljenja u liku koji misli ili, kako ga oni nazivaju "konceptualnoj personi" - upravo iz razloga što, u odnosu na autora, misli razvija uvek neko "drugi", koi ne može drugo do samo da misli, da rasejava seme misli. Doduše, Delez i Gatar su potcenjivali specifičnost filozofskog beseđenja mešajući ga sa svakodnevnim govorom, gde je ponašanje u skladu s preuzetom ulogom izuzetno retko i ostavlja utisak izveštačenosti i visokoparnosti.

³ Валери, П., Об искусстве, М., Искусство, 1976, стр. 90-91

⁴ Лосев, А., Диалектика мифа, М., Наука, 1991, стр. 81

⁵ Гальцева, Р. А., Очерки русской утопической мысли 20 века, М., Наука, 1992, стр. 120-184

"U svakodnevnom životu govorni činovi upućuju na psihosocijalne tipove, koji svedoče o trećem licu skrivenom iza njih. Izdajem naređenje o mobilizaciji kao Predsednik Republike. Govorim s tobom kao otac. Itd. Na isti način deluje i filozofski "menjač" unutar govornog čina u trećem licu, gde ovo "ja" uvek izgovara konceptualna persona: Ja mislim kao Idiot. Ja ispoljavam volju kao Zaratustra. Ja igram kao Dionis. Ja žudim kao Ljubavnik. Čak i Bergsonova kategorija trajanja iziskuje figuru trkača. (...) Uloga konceptualnih persona sastoji se u tome da prikažemo lokuse misli, zapravo njene apsolutne delokacije i relokacije. Konceptualne persone su mislioci, isključivo to, i njihove osobine tesno su povezane s dijagramatskim odlikama misli baš kao i s osobitostima pojmovava. U nama razmišlja neka konceptualna persona, koja pre nas nikada nije postojala. Ako, na primer, kažemo da konceptualna persona muca, to nije osoba koja muca na određenom jeziku, već mislilac koji primorava ceo svet na mucanje. Uz to se postavlja zanimljivo pitanje: Šta predstavlja misao kojoj nije dato da zamuca? Ili, kada kažemo da je konceptualna persona - Prijatelj, Sudija ili Zakonodavac; nas više ne interesuje privatni, javni ili pravni status datog lica, već ono što s pravom pripada misli, i samo njoj. Mucavac, prijatelj ili sudija ne gube od svog konkretnog postojanja već, naprotiv, stiču novo postojanje kao unutrašnji uslov stvarnog ovaploćenja misli u ovoj ili onoj konkretnoj personi. (...) To više nisu empirijske, psihološke i socijalne determinacije a još manje apstrakcije, već zastupnici, kristali ili seme misli".⁶

Ti dvojnici koji okružuju mnoge mislioce, predstavljaju posrednike između mišljenja i postojanja. Oni participiraju u lokalnom postojanju i otuda se daju prikazati kao figure koje poseduju pol, uzrast, profesiju, navike, karakterne osobine. Oni borave u nekom prostorno-vremenskom kontinuumu - i istovremeno ga, kao mislioci, razaraju. Upravo ta pozicija na granici postojanja i mišljenja postaje najizazovnija i najbremenitija značenjem, jer omogućuje postojanju i saznanju da se međusobno obuhvate, okruže. Autor injektira svoju misao u postojanje u obliku lika koji razmišlja - a sam istovremeno, kao čista potencijalnost mišljenja, ostaje izvan granica svakog lokalnog postojanja.

Postoji još jedan vid aktuelizacije: autor može da utisne u sistem mišljenja svoju sopstvenu fuguru, da je biografski oživi, da spoji traktat sa autobiografijom ili dnevnikom. Među savremenim ruskim misliocima tako postupa Georgij Gačev, koji u svim svojim delima proklamuje princip "žičeumlja". "Žičeumlje se ne sastoji od misli o životu. To su misli iz života, izvrcane iz njegovih slučajeva, raspršene sve do "empireja duha". Život je tu sluga misli. Ali isto je tako tačno i obrnuto: istesavši sekirom misli tvrdokorni panj životnih situacija, postižem radosni mir... Dakle: to je misao koliko usputna životu toliko i učesnica njegova. Mišljenje koje se nije otuđilo od proizvodnje života".⁷

Koliko je razumljivo nastojanje mislioca da poveže misao i život, toliko je sumnjiva autobiografska realizacija te veze. Nevolja je u tome, što *mislilac* ima samo jedan život, a *mišljenju* je jednog života malo. Ono stvara mnogo mogućih, eksperimental-

⁶ Делез, Ж., Гватари Ф., Что такое философия? СПб, 1998, стр. 84, 90-91

⁷ Гацев, Г., Жизнь с мыслью. Книга счастливого человека (пока...), Исповесь, М., 1995, стр. 16, 17

nih svetova, od kojih svaki iziskuje poseban oblik postojanja, poseban oblik spajanja s mišlju. Pa i samo mišljenje je neprekidan eksperiment nad postojanjem, koji zahteva stalno obnavljanje svojih početnih uslova, stalnu promenu misaonih aksioma koji odgovaraju uvek novoj mislećoj figuri. Autor koji bi da sustigne tok sopstvenog mišljenja i da prema njemu organizuje svoj život, pri svakom paradigmatском obrtu preuzima dvostruki rizik. Ili će lični život pretvoriti u puki eksperiment, postavši metafizički glumac koji na sebi isprobava uvek nove konceptualne maske, - ili će zauzeti egzistencijalno časnu poziciju i obuzdati svoju metafizičku uobrazilju radi potpune saglasnosti svoje misli sa temeljnim uslovima svog ličnog života. Misaoni eksperimenti nad samim sobom, smene aksioma u sklopu sopstvenog života - prete da unište život autora kao čoveka; on mora, na primer, čas da se ženi, čas da ide u manastir, čas da bude diktator, čas špijun, čas samoproглаšeni mesija. Sve zarad sklada sa određenom paradigmatom mišljenja. "Prijatelj. Mucavac. Zakonodavac" - i sve to mora sam da postane, ne bi li eksperimentalno ostvario sve mogućnosti misli. A ako, pak, ushte da sačuva jedinstvo svoje biografije, egzistencijalno dostojanstvo svoje neizbežne sudbine i ličnosti, njegova misao, prinuđena da sledi paradigmatu prihvaćenog postojanja, postaje monotona, reflektivno opisna, i spremna da konceptualno reprodukuje samo ono kroz šta autor faktički prolazi, ne omogućujući mu eksperimentisanje i promenu paradigmatе; jer to bi značilo postaviti nove uslove sopstvenom postojanju, promeniti njegovu aksiomatiku, a znači egzistencijalno promeniti sebe.

Dakle, autora koji je sebe učinio junakom, očekuju dve opasnosti: ili egzistencijalni samoraspad ili aksiomatska monotonija. U "žičeumlju" se zapaža i jedno i drugo: kada autor pokušava da namah zameni svoj život za datu metafizičku hipotezu, što krši njegov identitet i bolno deluje na njegove bližnje, ili kada meditira na teme svog tekućeg života, i nehotice produkuje jednoličnost svojih svakodnevnih aktivnosti - spremanja hrane, okopavanja bašte, skijanja, uživanja u zalasku sunca i sl. Sve to, razume se, ne ukida ogromnu vrednost misaonog eksperimenta koji spovodi Georgije Gačev tokom decenija, otelotvorujući u zaoštreno doslednom obliku hegelijanski princip izjednačenosti mišljenja i stvarnosti.

Mada Gačeva ponekad porede sa Vasilijem Rozanovom, zbog "rukopisnosti", "dnevničkog" supstrata i potčinjavanja misli hirovitom toku svakodevlja, njihovi metodi su u suštini suprotni, jer je za Rozanova bitno upravo nepoklapanje misli s njenim predmetnim okruženjem i "povodom". U postskriptumu za *prvi koš Opalog lišća* Rozanov napominje: "Mesto i okolnosti "nadošle misli" svugde su naznačeni (apsolutno tačno) radi opovrgavanja fundamentalne ideje senzualizma: *nihil est in intellectu, quod non fuerat in sensu*. Celog svog života sam, naprotiv, zapažao da je ono in intellectu u potpunoj opreci s onim quod fuerat in sensu. Da se *život duše* i *tok osećaja* naravno dodiruju, odbijaju, deluju jedno na drugo, poklapaju, teku paralelno: ali samo do *izvesne* mere. U stvari, život duše ima drugačiji *tok*, svoj, samostalan, i što je najvažnije, ima i drugo *izvorište*, drugi *podstica*".⁸

⁸ Розанов, В.В., Уединенное, М., 1990, стр. 418

Stvarnost ima druge zakone i proizvoljnosti nego misao, oni se ne ponavljaju međusobno i čak se ne odvijaju paralelno, već se ortogonalno presecaju i reljefno senče. Misao je eksperimentalna i treba joj radikalna smena aksioma, postojanje je istorično i egzistencijalno, aksiomatski zadato uslovima rođenja, gena, karaktera i dosledno razvija svoje početne uslove, u rešavanju svoje teoreme, u dokazivanju svoje potpune osmišljenosti i neophodnosti. Ovaj dualizam mišljenja i postojanja nalazi razrešenje u figurama junaka koji misle, kojima sebe okružuje filozof, vršeći pomoću njih misaone eksperimente nad postojanjem, varirajući aksiomatiku mišljenja u zavisnosti od načina postojanja. Sve te misleće figure su dosta bliske autoru, da bi prenosile vibracije njegove misli, ali i dosta udaljene, da bi omogućile oštru promenu njenih egzistencijalnih uslova - mišljenje u ime proroka ili malograđanina, robijaša ili tiranina, žrtve ili ubice, samozvanca ili prosto ljubitelja zdrave i ukusne hrane... Raznolikost ljudskih sudbina omogućuje razvoj paradigmatkog obilja misli, dok ono proističe iz različitih egzistencijalnih uslova (aksioma) i dospeva do različitih metafizičkih rezultata.

Misao se na taj način ukorenjuje u postojanju lika, ne deformišući ljudsko autorsko biće. S druge strane, ni autor ne nameće mišljenju biografske i istorijske uslove sopstvenog postojanja. Misao i život se kreću ususret jedno drugom - istovremeno se oslobađajući jedno od drugog. To je *dinamički dualizam* u kome nije najinteresantnije ni suprotstavljanje ni podudaranje, već susret i razmimoilaženje dva principa, između kojih je očuvan prostor slobode. Figura junaka koji misli filozofska je tehnika ostvarenja *uzajamne slobode mišljenja i postojanja*. Posredstvom mislećih junaka autorov život se premešta u druge kodove, u mnoštvo misaonih sistema, a da mu oni ne ugrožavaju celovitost niti dolazi do njihovog osiromašujućeg svođenja na jedinstvo unutar datog života.

Takvo mišljenje-postojanje, u uzajamnom prepletu ali i nesvodivosti, jeste postidealistička i postegzistencijalistička igra njihovih uzajamnih potencija. U idealizmu je mišljenje uzdignuto iznad postojanja, i promišlja ga objektno, kao svebitak u kome samo ono ne participira, budući nezavisno. Otuda misliocu kakav je Hegel nije potreban od njega zaseban misleći junak - mišljenje nema potrebe za sponom sa svojim egzistencijalnim nosiocem. S druge strane, kardinalno egzistencijalistički mislilac takođe nema potrebe za junakom različitim od sebe, jer je njegovo mišljenje sasvim upisano u krug njegovog postojanja i nedeljivo od svog nosioca. Montenju ili Paskalu takođe ne treba misleći lik, baš kao ni Dekartu. U racionalizmu ili egzistencijalizmu monizam mišljenja rastvara u sebi bitak, dok u personalizmu ili egzistencijalizmu monizam bitka rastvara u sebi mišljenje. Tek priznanje njihove nesvodivosti rađa figuru mislećeg lika, u kome mišljenje autora postaje tuđe njegovom postojanju i istovremeno nedeljivo od postojanja nekog drugog. Mišljenje se otuđuje od svoga nosioca, i ta trajektorija se uočava po seriji oživelih ili zgaslih figura - nalik trkačima na duge staze, koji odvede misao autora sve dalje od njega. Filozofija čisto idealističkog (dogmatskog, transcendentnog) ili čisto egzistencijalnog (materijalističkog, imanentnog) plana nema potrebu za figurama dvojnika-posrednika, jer je monistična po svojoj prirodi. Dvojnici su potrebni tamo, gde je na delu dualizam - napregnuta razdvojenost bitka i mišljenja.

Postoje mnogi načini izbavljenja od ovog dualizma mišljenja i bitka, potencijalno mislećeg autora i aktuelno mislećeg junaka. Dok se tradicionalni način sastoji u "naivnoj"

identifikaciji ideja-fikcija koje je stvorio filosof s njegovom sopstvenom mišlju, postmoderni način je, naprotiv, "igriva" identifikacija samog filozofa sa mnoštvom mislećih figura koje je sam stvorio. Upravo je ta inverzna varijanta saodnosa filozofa i njegovih dvojnika prisutna kod Deleza i Gatarija: "Konceptualna persona nije predstavnik filozofa, pre će biti obrnuto, da filozof čini samo telesni omotač svoje glavne konceptualne persone i svih drugih persona, koje su zastupnici, odnosno istinski subjekti njegove filozofije. Konceptualne persone su "heteronimi" filozofa, dok je ime samog filozofa prosto pseudonim njegovih persona. Ja više nisam ja, već sposobnost misli da vidi sebe i da se razvija u domenu koji sporadično obuhvata i mene...Filozof je idiosinkrazija sopstvenih konceptualnih persona. Sudbina filozofa je da zbore preko njih, dok one zauzvrat postaju nešto drugo, nadmašujući postojanje u istoriji, mitologiji ili svakodnevnom životu (Sokrat kod Platona, Dioniz kod Ničea, naivko kod Nikole Kuzanskog).⁹

Preokrećući tradicionalnu vizuru, Delez i Gatari su skloni da poziciju filozofa svedu na konceptualne persone. To je ravno suspendovanju potencijalnosti filozofskog mišljenja, koje se u celini izjednačava sa svetonazorom datih persona kao "istinskih subjekata". Autor tada nije drugo do njihov glasnogovornik ili "telesni omotač". Takav obrnuti redukcionizam dovodi do sasvim tradicionalnih rezultata: ako se Sokrat proglašuje glasnogovornikom Platonovih ideja ili Platon glasnogovornikom ideja Sokrata, iščezava upravo uzajamna nesvodivost autora i persone. A to znači da se anulira potencijalnost filozofskog mišljenja, koje biva izjednačeno sa svojim aktuelizacijama.

- odlomak iz knjige *Filozofija mogućeg. Modalnosti u mišljenju i kulturi* -

⁹ Делез, Ж., Гватари Ф., Что такое философия? СПб, 1998, стр. 83-84

